

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΤΑ ΓΙΑΝΝΕΝΑ ΣΤΙΣ ΜΕΡΕΣ ΤΗΣ ΠΟΛΙΟΡΚΙΑΣ
ΚΑΙ ΤΗΣ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗΣ: ΑΝΘΡΩΠΟΙ ΚΑΙ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

ΛΟΓΟΣ ΠΑΝΗΓΥΡΙΚΟΣ

ΕΚΦΩΝΗΘΗΚΕ ΣΤΙΣ 20 ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ 2014
ΑΠΟ ΤΟΝ ΠΡΥΤΑΝΗ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟ Α.Δ. ΑΛΜΠΑΝΗ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ
2014

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

026000288867

949.53

ΓΙΑ

ΤΑ ΓΙΑΝΝΕΝΑ ΣΤΙΣ ΜΕΡΕΣ ΤΗΣ ΠΟΛΙΟΡΚΙΑΣ
ΚΑΙ ΤΗΣ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗΣ: ΑΝΘΡΩΠΟΙ ΚΑΙ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΤΑ ΓΙΑΝΝΕΝΑ ΣΤΙΣ ΜΕΡΕΣ ΤΗΣ ΠΟΛΙΟΡΚΙΑΣ
ΚΑΙ ΤΗΣ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗΣ: ΑΝΘΡΩΠΟΙ ΚΑΙ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

ΛΟΓΟΣ ΠΑΝΗΓΥΡΙΚΟΣ

ΕΚΦΩΝΗΘΗΚΕ ΣΤΙΣ 20 ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ 2014
ΑΠΟ ΤΟΝ ΠΡΥΤΑΝΗ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟ Α.Δ. ΑΛΜΠΑΝΗ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ
2014

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΔΟΡΕΑ: Πρωτοκεία Π.Ι.

Αρ. ΠΡ.: 12232/2014

Περιεχόμενα

Πρόλογος	7
«Τα Γιάννενα στις μέρες της πολιορκίας και της απελευθέρωσης: Άνθρωποι και περιβάλλον»	9
Βιβλιογραφία	27
Φωτογραφικό Υλικό	29
Πηγές	29

Ἐκ τῶν κορυφαίων ιστορικῶν γεγονότων τῶν πολέμων τοῦ 1912 - 13 ἦταν ἡ ἀπελευθέρωσι τῶν Ἰωαννίνων, ποῦ ἔγινε μὲ ἐνθουσιασμό δεκτὴ ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες, ὄπου γῆς, καὶ τοὺς φιλέλληνες

Καὶ τοῦτο, γιατί στή συνείδησι τῶν Πανελλήνων τὰ Ἰωάννινα ἦταν ἡ πόλι τῶν Γραμμάτων, ἡ *μήτηρ πάσης μαθήσεως*, στήν ὁποία τὸ Γένος χρεωστοῦσε, κατὰ μέγα μέρος, τὴν παλιγγενεσία του. Ἦταν ἡ μήτρα τῆς εὐποιΐας, ἡ πόλι τῆς ἐθνικῆς ἐπαγγελίας.

Τὸν εἰθισμένο πανηγυρικό λόγο κατὰ τὴν ἐπίσημη ἐπετειακὴ ἐκδήλωσι τοῦ Δήμου Ἰωαννιτῶν ἐξεφώνησε ἐφέτος ἐνώπιον τοῦ Προέδρου τῆς Ἑλληνικῆς Δημοκρατίας ὁ Πρύτανις τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων κ. Τριαντάφυλλος Ἀλμπάνης.

Ἡ ἐπιλογή τοῦ ὁμιλητοῦ δὲν ἦταν τυχαία, καθὼς ἐφέτος, 101 ἔτη ἀπὸ τῆς ἀπελευθερώσεως τῶν Ἰωαννίνων, τὸ Πανεπιστήμιο Ἰωαννίνων, συμπληρώνει 50 χρόνια ἀπὸ τῆς ιδρύσεώς του.

Ἡ μακρὰ πνευματικὴ παράδοσι τῶν περιπύστων Σχολῶν τῶν Ἰωαννίνων, ἡ πνευματικὴ ζύμωσι αἰώνων, τὸ διδακτικὸ καὶ συγγραφικὸ ἔργο τῶν διδασκάλων, ποῦ διεχάραξαν βαθὺ τὸ ἴχνος τους στὸν πνευματικὸ στῖβο τοῦ Γένους, κορυφώθηκε στήν ἴδρυσι τοῦ «ἡμιπανεπιστημίου» τῆς Ζωσιμαίας Σχολῆς καὶ ἀποκορυφώθηκε στήν ἴδρυσι καὶ λειτουργία τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων.

Στὸ λόγο του, ὁ ὁμιλητής, μετὰ ἀπὸ σύντομη καὶ περιεκτικὴ ἀναφορὰ στὰ πολιτικὰ καὶ πολεμικὰ γεγονότα, ἐπέτυχε νὰ παρουσιάσει ὀλοζώντανα, μέσα ἀπὸ ἐπιλεγμένα κείμενα διακεκριμένων συγγραφέων καὶ λογοτεχνῶν

τὴν ἀμφίπλευρη, πολιορκημένων καὶ πολιορκητῶν, ἀναμονὴ τῶν Ἑλλήνων καὶ νὰ παραστήσει ζωγραφικῶς, θὰ ἔλεγε κανεὶς, τὴ γεωστρατηγικὴ θέσι τῆς πόλεως καὶ τὴν ἀμυντικὴ θωράκισί της, ποὺ ὡστόσο δὲν στάθηκε ἰκανὴ νὰ ἀποτρέψει τὴν ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ ἀπελευθέρωσί της.

Γιὰ τὴν περιγραφὴ τῆς κορυφαίας στιγμῆς τῶν Ἰωαννίνων, ὁ ὁμιλητὴς ἐδανείστηκε τὸ σχετικὸ ἐδάφιο ἀπὸ τὸ βιβλίον τῆς Guy Chanterleure, *Πολιορκημένη πόλις*, ὅ,τι, ἴσως, συγκλονιστικώτερον, ἔχει γραφῆ γιὰ τὴν ἀπελευθέρωσι τῆς θρυλικῆς πόλεως.

* * *

Εἶναι ἀνάγκη γιὰ ὅλους νὰ ἀπομνημονεύουμε καὶ νὰ μνημονεύουμε ἱστορικὰ γεγονότα καὶ ἀνθρώπινες πράξεις παραδειγματικοῦ καὶ μνημειώδη χαρακτήρα, νὰ διατηροῦμε μνῆμες, ποὺ ἐνέχουν τὴ δύναμι νὰ σηματοδοτοῦν καὶ νὰ διαμορφώνουν τὸν δημόσιον βίον, καὶ στὶς τυχόν καιρικὰς περιστάσεις, ὅπως αὐτὲς ποὺ ζοῦμε, προβάλλοντες παραδείγματα ἐμπράκτου πατριωτισμοῦ, νὰ ἐνισχύουμε τὸ φρόνημα καὶ τὴν ἀποσταμένη ἐλπίδα ὅτι τὸ αὔριον «ἔσεται ἄμεινον»...

ΚΩΣΤΑΣ Π. ΒΛΑΧΟΣ

Πρόεδρος τῆς Ἑταιρείας Ἑπειρωτικῶν Μελετῶν

«Τα Γιάννενα στις μέρες της πολιορκίας
και της απελευθέρωσης: Άνθρωποι και περιβάλλον»*

Εξοχότατε κύριε Πρόεδρε της Δημοκρατίας,

Οι επετειακές εκδηλώσεις αποτελούν σημαντικές ευκαιρίες για την απότιση φόρου τιμής και ευγνωμοσύνης σε πρόσωπα επώνυμα και ανώνυμα, αλλά κυρίως σε αξίες και ιδανικά διαχρονικής σημασίας. Αποτελούν, όμως, ταυτόχρονα αφετηρία για διαλογισμούς, που συνιστούν χωροχρονικές συνδυαστικές γέφυρες του παρελθόντος με το παρόν...

Προσπαθώντας να προσεγγίσω το θέμα της ομιλίας μου για τις μέρες της πολιορκίας και της απελευθέρωσης της πόλης μας, κατ' αρχάς παγιδεύτηκα στον συναρπαστικό ρου των χρονικών: οι μέρες εναλλάσσονται, μεστές από γεγονότα, κατοικημένες από τους πρωταγωνιστές, επιφανείς κι αφανείς, που δίνουν τη μάχη, ο καθένας από το δικό του μετερίζι. Και μόνο οι πασίγνωστες στρατιωτικές αναφορές τροφοδοτούν τη συνείδηση με πολύτιμο υλικό κατανόησης του ιστορικού παρελθόντος, που παραδίδεται στο χρόνο και αρχίζει να καλύπτεται από αχλύ, καθώς οι γενιές διαδέχονται η μία την άλλη. Δίπλα στις μεγάλες πηγές, εδώ κι εκεί, αναδύεται συγχρόνως μια λιγότερο ηχηρή μαρτυρία: η πάλη αλλά και η ρουτίνα των στρατιωτών στο ύπαιθρο στο δύσκολο χειμώνα της Ηπείρου, κι ακόμα οι

* Η ομιλία εκφωνήθηκε την 20ή Φεβρουαρίου 2014 ενώπιον της Α.Ε. του Προέδρου της Δημοκρατίας κ. Κάρολου Παπούλια στο πλαίσιο του εορτασμού της 101^{ης} επετείου για τα Ελευθέρια της πόλης των Ιωαννίνων.

περιγραφές της πόλης, του φυσικού περιβάλλοντος και της καθημερινότητας. Η Guy Chanterleure, ο Γιώργος Χατζής- Πελλερέν, ο Χρήστος Χρηστοβασίλης, ο Νίκος Καρβούνης, ο Δημήτριος Σαλαμάγκας, ο Κίμων Τζιάλλας και άλλοι πεζογράφοι, περιηγητές και δημοσιογράφοι, καταθέτουν το δικό τους βλέμμα για την πόλη, που την ξαναστοχαζόμαστε, όπως τη σμιλεύει η ώρα της καμπής, η κρίσιμη ώρα για την τύχη της πόλης και των ανθρώπων της. Η έξαψη κι ο θαυμασμός που γεννά η μεγάλη ιστορική στιγμή μετουσιώνονται τότε σε συγκίνηση, καθώς ανταμωνόμαστε με τις αγωνίες και τα αισθήματα των ανθρώπων. Η αχλύ χάνεται, ο χρόνος μηδενίζεται, τα Γιάννενα της ζώσας μνήμης αναδύονται μέσα μας.

Το 2014, έτος επετειακό για το Πανεπιστήμιο που γιορτάζει τα 50 χρόνια του, η μνήμη δανείζεται τα πνευματικά σκαλοπάτια, όπου ανελίσσονται τα ελεύθερα Γιάννινα. Θα προσπαθήσω στο διαθέσιμο χρόνο της σημερινής εκδήλωσης να ανθολογήσω μαρτυρίες ιστορικές, αλλά και λογοτεχνήματα, αναστοχασμούς της εποχής και πιο πρόσφατους, που εικονογραφούν τα Γιάννινα ανάμεσα στην πραγματικότητα και τον κόσμο των αισθημάτων. Θα είμαι ανορθόδοξος στη μεθοδολογία, κάνοντας αυθαίρετη χρήση των πηγών, προκειμένου να εκθέσω, όχι τα οικεία σε όλους ιστορικά δεδομένα, αλλά τους ανθρώπους που τα σήκωσαν στους ώμους τους και που μας τα παρέδωσαν για να τα αποδώσουμε με τη σειρά μας στους επερχόμενους.

A. Βραχύ ιστορικό των γεγονότων

Ο 1^{ος} Βαλκανικός πόλεμος τον Οκτώβριο του 1912, ήταν μεν αναπόφευκτος, αλλά όχι χρονικά προδιαγεγραμμένος. Η Ελλάδα, η πρώτη βαλκανική χώρα που συγκροτήθηκε σε ανεξάρτητο κράτος το 1830, στις εθνικές της διεκδικήσεις απέναντι στην Οθωμανική Αυτοκρατορία είχε ακολουθήσει καθ' όλη τη διάρκεια του 19ου αιώνα μία συγκυριακή τακτική, χάρη στην οποία είχε μεν αποκτήσει τη Θεσσαλία το 1881, αλλά είχε φθάσει στα πρόθυρα της συντριβής το 1897. Διαπίστωσε τότε με οδυνηρό τρόπο ότι, αν δεν αναθεωρούσε τις μεθόδους της, δεν είχε προοπτικές ανάπτυξης. Αλλά μόνο μετά την καταλυτική παρέμβαση του κινήματος του Στρατιωτικού Συνδέσμου στο Γουδί τον Αύγουστο του 1909 ξεκίνησε με σύντονο και στα-

θερό τρόπο η επιδίωξη των δύο παραπληρωματικών στόχων, της οικονομικής ανάπτυξης και της εθνικής ολοκλήρωσης. Πρώτα η ανάθεση της Κυβέρνησης στον παλαίμαχο νεωτεριστή Στέφανο Δραγούμη και έπειτα η εκλογική επικράτηση του νεόφερτου από την Κρήτη Ελευθέριου Βενιζέλου τον Αύγουστο του 1910, η οικονομική ανόρθωση, η σύντομη αναδιοργάνωση στρατού και στόλου και η έγκαιρη και ισότιμη συμμετοχή της Ελλάδας στο πλέγμα των Βαλκανικών Συμμαχιών του 1912 της επέτρεψαν να διεκδικήσει διά των όπλων μερίδιο των εδαφών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας: την ήδη αυτόνομη Κρήτη, τα νησιά του Ανατολικού και Βορείου Αιγαίου, την Ήπειρο και τη Νότια και Ανατολική Μακεδονία¹.

Η έκρηξη του Α' Βαλκανικού Πολέμου τον Οκτώβριο του 1912 γίνεται μέσα σε μια συγκυρία που ευνοεί την Ελλάδα: οι δυνάμεις της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας είναι καταπονημένες από τον πόλεμο με την Ιταλία και διασπασμένες σε πολλά μέτωπα. Το πιο απομακρυσμένο και πιο ευάλωτο, ήταν αυτό της Θεσσαλίας με το οποίο επέλεξε να αντιπαρατεθεί ο ελληνικός στρατός. Παράλληλα, δυνάμεις προκάλυψης τοποθετήθηκαν και στην Ήπειρο, με στόχο την προοδευτική τους ενίσχυση και την γρήγορη προέλαση προς τη Μακεδονία.

Στο μέτωπο αυτό της Ηπείρου τοποθετούνται αρχικά περίπου 15.000 άνδρες, που προοδευτικά ενισχύονται από σώματα εθελοντών, Κρητών, Δωδεκανησίων κ.ά. Σε σχέση με την αναρχία του 1897, τα σώματα αυτά είναι πλέον οργανωμένα και αποτελεσματικά, και οι επιχειρήσεις παρουσιάζουν αργή αλλά σταθερή πρόοδο μέχρι τα μέσα Νοεμβρίου. Απέναντί τους έχουν ένα στρατόπεδο, αποτελούμενο από ημιάτακτα σώματα, αφού για τους αντιπάλους το ηπειρωτικό μέτωπο θεωρείται δευτερεύον, ενώ βαρραίνει στην περιοχή και η πολυπλοκότητα των πολιτικών κινήσεων γύρω από την ανεξαρτησία της Αλβανίας.

Ωστόσο η οργανωμένη αμυντική περίμετρος των Ιωαννίνων, όπου δεσπόζει το οχυρό του Μπιζανίου, προβάλλει ανυπέρβλητη, ιδίως μετά την ενίσχυση των Ιωαννίνων από τα υπολείμματα των τουρκικών δυνάμεων του Μοναστηρίου. Ο διάδοχος Κωνσταντίνος, αρχιστράτηγος των επιχει-

1. Αστέριος Τόπης, «Βαλκανικοί Πόλεμοι 1912-13», Το φωτογραφικό λεύκωμα των Ρωμαΐδη -Zeitiz, Εκδόσεις Κέδρος, Αθήνα 2008.

ρήσεων, κινητοποιεί τότε τέσσερις μεραρχίες από τη Μακεδονία, και αναλαμβάνει ο ίδιος την διεύθυνση των επιχειρήσεων. Σύντομα η ελληνική υπεροχή επιβάλλεται και η πολιορκία των Ιωαννίνων τελειώνει με την νικηφόρα επίθεση της 20ής Φεβρουαρίου. Τα ξημερώματα της επόμενης ημέρας, ο Εσάτ Πασάς παραδίνει την πόλη και 30.000 αιχμαλώτους².

B. Η πόλη και οι άνθρωποι

Ποια είναι όμως η πόλη γύρω από την οποία κροταλίζουν τα όπλα; Πώς είναι τα πολιορκημένα Γιάννενα;

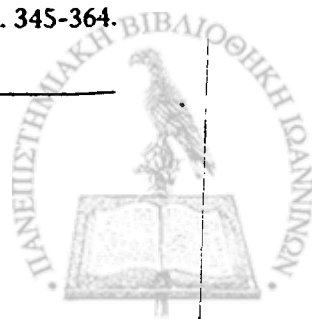
Διαβάζουμε από τη «Μητρική Γλώσσα» του Βασίλη Αλεξάκη:

«Το τοπίο αρχίζει ν' ανοίγει. Η ομίχλη υποχωρεί. Βλέπω πρώτα τις κορυφές των δέντρων που φυτρώνουν στις όχθες της λίμνης, μετά τις βενζίνες που είναι δεμένες στην αποβάθρα. Η ομίχλη αποσύρεται ραγδαία, σ' όλο το πλάτος της θέας, ξεσκεπάζει τώρα τη λίμνη αποκαλύπτοντας ταυτόχρονα τις προεκτάσεις της παραλίας, τα σπίτια που την περιστοιχίζουν, ένα δασάκι. Η εικόνα αποκτά φανταστικές διαστάσεις, αλυσίδες βουνών γεννιούνται μπροστά στα μάτια μου, βλέπω για πρώτη φορά το Μιτσικέλι. Ο ήλιος κάνει επιτέλους την εμφάνισή του, δίνοντας μια ασημένια λάμψη στα ακίνητα νερά της λίμνης μέσα από τα οποία ξεπροβάλλει, ως εκ θαύματος, το νησί. Η ομίχλη φεύγει ασταμάτητα, ώσπου χάνεται στο βάθος του τοπίου ανάμεσα στα βουνά που φράζουν τον ορίζοντα. Θα χαιρόμουν περισσότερο το θέαμα αν δεν υποψιαζόμουν τις συνέπειες που κινδυνεύει να έχει για κάποια άτομα η αιφνίδια αυτή υποχώρηση της ομίχλης [...]»³.

Δίπλα στην λίμνη, με τα νερά της να παλινδρομούν σαν αρτηρία που δονείται, φωλιάζει ένας πληθυσμός που βιώνει βουβά την ένταση της επικεί-

2. Γιώργος Μαργαρίτης, «Οι πόλεμοι», στο Χ. Χατζηιωσήφ (επιμ.), Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα. Α' τόμος: Οι απαρχές 1900-1922, Βιβλιόραμα, Αθήνα 1999, σελ. 163-167.

3. Βασίλης Αλεξάκης, «Η μητρική γλώσσα», Τα Γιάννενα στη νεοελληνική πεζογραφία, επιμ. Χ. Δανιήλ, έκδοση: Ίδρυμα Κων/νου Κατσάρη, Ιωάννινα 1997, σελ. 345-364.

μενης ανατροπής. Ανάμεσά τους είναι και η Jeanne Violet, σύζυγος του Γάλλου προξένου στα Ιωάννινα Edgar Dussar, που γράφει μυθιστορήματα με το λογοτεχνικό ψευδώνυμο Guy Chanterleure. Τις μέρες τις πολιορκίας η ευαίσθητη συγγραφέας κρατά ένα ημερολόγιο, στο οποίο καταγράφει όχι μόνο γεγονότα, αλλά αισθήματα, τον “αφρό των ημερών” που περνούν με αγωνία κι αναμονή.

Διαβάζουμε από την «Πολιορκημένη Πόλη» της Γκύ Σαντεπλέρ:

«Γιάνινα, 19 Οκτωβρίου 2012:

Η Ελλάδα κήρυξε τον πόλεμο κατά της Τουρκίας... Ίσως την ώρα αυτή πού γράφω, να έχουν πέσει οι πρώτοι κανονιοβολισμοί;

Εδώ και τρεις περίπου εβδομάδες, μετά την αιφνίδια επιστράτευση των ρεδίφηδων, που ανήγγειλε την πιθανή κρίση, ζούσαμε σε μια αγωνιώδη αβεβαιότητα. Κάθε πρωί, περίμενε κανείς να μάθει ότι οι Έλληνες πέρασαν τα σύνορα... Κι ο πληθυσμός των Ιωαννίνων ενθουσιαζόταν! Ο πληθυσμός των Γιανίνων; Έλληνες στη μεγάλη του πλειοψηφία, κατόπιν μουσουλμάνοι, Τούρκοι ή Αλβανοί, κι ακόμη Σημίτες, μερικοί Κουτσόβλαχοι... Μια αλλόκοτη συναρμογή, αποτελούμενη από τα πιο διαφορετικά στοιχεία, τα πιο αντίθετα. Λανθάνοντα μίσση, που εφάπτονταν χωρίς να συγκρούονται, που ήταν ναρκωμένα από την συνήθεια και που ξαφνικά ξυπνούν, ξεπηδούν από το βάθος της καρδιάς και ουρλιάζουν προς τον θάνατο.

Τα Γιάνινα, κατά τους Τούρκους, είναι πρωτεύουσα σ' ένα οθωμανικό βιλαέτι.

Τα Γιάνινα, κατά τους Αλβανούς, είναι ένα κέντρο της Νότιας Αλβανίας

Τα Γιάνινα, κατά τους Έλληνες, είναι ο περιούσιος ναός, η εκλεκτή εστία, όπου διαιωνίστηκε η ιερή φλογίτσα του ελληνισμού, καθαρή και αγνή, σε πείσμα όλων των εθνοτικών παραλλαγών, όλων των ιστορικών αναταραχών: Τα Γιάνινα είναι η πρωτεύουσα της Ηπείρου, που είναι επαρχία ελληνική.

[...]

Φαίνεται ότι οι Έλληνες των Γιανίνων γεννήθηκαν για ν' ασχολούνται με την πολιτική και να αγορεύουν περί αυτής. Όταν διέρχομαι τον ευρύ χώρο όπου δεσπόζει το τετράγωνο καμπαναριό της εκκλησίας της

Αγίας Λικατερίνης και που επιτηρείται από το Μπάς-Καρακόλι, παρατηρώ συχνά τους τρόπους των ομίλων, που, κατά την ώρα του περιπάτου, στήνουν κουβεντούλα. Αυτό το μέρος, που ευνοεί την ανταλλαγή απόψεων, μού 'ρχεται πάντα να το αποκαλώ Αγορά.

Θα ήταν άδικο να νομίζει κανείς ότι οι Γιαννιώτες είναι απορροφημένοι από τα τοπικά συμφέροντα και αγνοούν την γενική πολιτική. Τα αυτιά, τα μάτια, το πνεύμα τους στρέφονται προς την Ευρώπη. Διαβάζουν άπληστα τις εφημερίδες, τις σχολιάζουν με πάθος. Ενίοτε, στο υφάδι που αυτές προσφέρουν, η φαντασία τους κεντά - ω, τα γιανιώτικα κεντήδια, τόσο χρωματιστά, τόσο λαμπερά, υφασμένα με χρυσόνημα!... Ενδίδουν τότε στις πιο ελκυστικές υποθέσεις, γοητεύονται από τις ωραίες ουτοπίες του πανελληνισμού: η Μεγάλη Ιδέα τους στοιχειώνει. Και για να παρηγορηθούν που δεν μπορούν να δράσουν, μιλούν... ονειρεύονται»⁴.

Σε εντελώς διαφορετικό τόνο, ένας άλλος Γάλλος, ο Αντισυνταγματάρχης Charles-Gaston Crosson-Duplessix, μέλος της Γαλλικής Στρατιωτικής Αποστολής στην Ελλάδα, καταγίνεται επίσης με την πολιορκία των Ιωαννίνων, για την οποία συντάσσει μια πολυσέλιδη αναφορά, όπου περιγράφει την τουρκική αμυντική οργάνωση της πόλης. Ο Crosson-Duplessix συλλέγει στοιχεία το διάστημα από τις 21 Φλεβάρη έως τις 11 Μάρτη του 1913 και αποτυπώνει την εξής εμπειριστατωμένη εικόνα:

1. Κύρια ζώνη άμυνας - θέση ονομαζόμενη Γαρδίκι ή Παλαιόκαστρο στα βόρεια της πόλης των Ιωαννίνων σε απόσταση 8 χιλιομέτρων.
2. Στα Ανατολικά και Βορειοανατολικά, η οροσειρά του Μιτσικελιού σχηματίζει ένα φυσικό φράγμα, δυσπροσπέλαστο για τον αντίπαλο και ιδιαίτερα για το πυροβολικό, οπότε δεν απαιτήθηκε καμία οργάνωση.
3. Στα Νοτιοανατολικά και σε απόσταση 6 χιλιομέτρων από την πόλη μεταξύ του Δρίσκου και πεδιάδας, υψώνεται ο όγκος της Καστρίτσας, όπου αναπτύχθηκαν πολυβολεία και αμυντικές υποδομές.

4. Guy Chantepleure, "La ville assiégée", Μετάφραση Γ. Τσοκόπουλου (ελαφρώς αναθεωρημένη), Εταιρεία Ηπειρωτικών Μελετών, Ιωάννινα 1975, σελ. 5-7.

4. Στην Νοτιοδυτική περιοχή χαρακτηριστική είναι η οργάνωση του όγκου της Δουρούτης με τις συνεχόμενες κοιλάδες του Μολίστα και της Μανωλιάσας, μαζί με τα υψώματα Τσούκας, Σάββα και Αγίου Νικολάου.
5. Νότια και Νοτιοδυτικά εκτείνεται η κύρια αμυντική οργάνωση του όγκου του Μπιζανίου, πάνω από το φαράγγι των Σερβιανών και τον δρόμο Πρέβεζας-Ιωαννίνων, από όπου επιχειρεί κυρίως ο ελληνικός Στρατός.

Πυροβολεία από σκυρόδεμα θωρακίζουν το Μπιζάνι, που συμπληρώνονται από ταχυβόλα πυροβόλα, εγκατεστημένα πίσω από τα προκαλύμματα.

Στον ξύλινο λόγο του στρατιωτικού εγγράφου δεν καταχωρίζονται μόνο ονόματα κι αριθμοί, στρατηγικά σχήματα και σύνθετοι απολογισμοί. Ανάμεσα στις γραμμές, διαβλέπουμε την πορεία των ανθρώπων που παίρνουν θέση ένθεν κακείθεν των γραμμών της άμυνας, διαβάζουμε τις παραμικρές λεπτομέρειες της καθημερινότητας του αγώνα τους.

Διαβάζουμε από π.χ. την «Αναφορά» του Crosson-Duplessix⁵ στο σημείο όπου κάνει λόγο για τις εγκαταστάσεις του Μπιζανίου:

«[Ένα] ημιτελές πυροβολείο από σκυρόδεμα ήταν εξοπλισμένο - αντί για πυροβόλα - με το προόλκαιο (το εμπρόσθιο δηλαδή τμήμα) κιβωταμαζών, των οποίων το "τιμόνι" που ξείχε πάνω από την οφρύ τους καλυπτόταν κατά το εξέχον άκρο από σωλήνα θερμάστρας μαυρισμένο, για να μοιάζει με το στόμιο πυροβόλου. Το τέχνασμα δε φαίνεται να ξεγέλασε για πολύ το ελληνικό πυροβολικό, αν κρίνουμε από την πυκνότητα των κρατήρων των βλημάτων, οι οποίοι είναι πολύ αραιοί στον περιβάλλοντα χώρο του πυροβολείου αυτού».

Γιατί ακόμα και οι κρατήρες των βλημάτων μαρτυρούν τον ίσκιο των ανθρώπων που συρρέουν στα υψώματα του Μπιζανίου: οι φωτογράφοι που ακολουθούν τον ελληνικό στρατό τους συλλαμβάνουν στις καθημερινές τους χειρονομίες, αποτυπώνουν στο φιλμ τα ίχνη της προσπάθειας, της

5. B. Lt Co. Charles- Gaston Crosson-Duplessix, "Le siège de Janina", Athènes, le 30 avril 1913, Μετάφραση Γ.Α. Σιορόκας, Εταιρεία Ηπειρωτικών Μελετών και Ίδρυμα Μελετών Ιονίου και Αδριατικού Χώρου, Ιωάννινα 2000.

έξαψης, της καταβολής. Ανηφόρα, πολεμοφόδια, περιπολία, μάχη. Εδώ το τηλεφωνείο, εκεί το συσσίτιο, ο πρωινός νιπτήρας. Η περίθαψη, οι πληγωμένοι. Οι ηρωικώς πεσόντες.

Χειμώνας του 1912. Οι φωτογραφίες διασώζουν, θαρρείς, την ένταση, το ρίγος σε ένα φωτογραφικό πανόραμα των Βαλκανικών Πολέμων 1912-13, όπου κυριαρχούν σε αριθμό τα ενσταντανέ του ελληνοτουρκικού πολέμου για την απελευθέρωση της πόλης των Ιωαννίνων. Είναι ο θησαυρός που ανακαλύπτει το 1998 ο Αστέριος Τόπης, διευθυντής του παραρτήματος του Ελληνικού Ιδρύματος Πολιτισμού στην Αλεξάνδρεια, σε ένα παλαιοπωλείο: Μια δέσμη σκουρόχρωμων πασπαρτού, επιμελώς δεμένα μ' ένα καταπονημένο κορδόνι και κολλημένες εντυπωσιακές ασπρόμαυρες φωτογραφίες διαφόρων μεγεθών με την επιγραφή «1912-1913 των Ρωμαΐδη - Zeitz». Πολλές από τις φωτογραφίες αυτές έχουν ήδη ευρέως κυκλοφορήσει ως καρτ-ποστάλ και έχουν αρκούντως εποικίσει τη συλλογική μνήμη.

Για τη συλλογική μνήμη τα Γιάννινα είναι μύθος, πόλη των θαυμάτων καθώς εξελίσσεται η προέλαση, έξω από το Εμίν Αγά, η ανυπομονησία διαγράφεται στα πρόσωπα, τις χειρονομίες, ακόμα και στο βήμα των ζώων. Προσεγγίζουμε.

Διαβάζουμε από το διήγημα «Ο Κουτσογιάννης στα Γιάννινα» του Χρήστου Χρηστοβασιλή⁶:

«Ζερβιά μεριά η λίμνη, με τα λαμπροξάστερα νερά της, σαν απέραντος καθρέφτης, που καθρεφτίζονταν μέσα της ο καταγάλαζος ουρανός με τον κατάχρυσον και κατάλαμπρον ήλιο του και τα κάτασπρα συννεφάκια του, και τα βραχόχτιστα και λογγοσκέπαστα βουνά, το Μιτσικέλλι, ο Ντρίσκο, και τα Τζουμέρκα με τα λόγγα τους, τους βράχους τους, τες ράχες τους και τα κοπάδια τους, δεξιά μεριά το πελώριο κάστρο με τους πύργους του, τες πολεμίστρες του, τα κανόνια του, και τα τζαμιά του μεγάλο-μεγάλο κι ακίνητο, σαν μικρό βουνό, ή σωστότερο σαν κοιμάμενο θεόρατο Στοιχειό, κι η πανώρια πολιτεία, με τα ποικιλόβαφα κι αλογάριαστα σπίτια της, με τις κεραμιδοσκέπαστες

6. Χρήστος Χρηστοβασιλής, «Ο Κουτσογιάννης στα Γιάννινα», Τα Γιάννινα στη νεοελληνική πεζογραφία, επιμ. Χ. Δανιήλ, έκδοση: Ίδρυμα Κων/νου Κατσάρη, Ιωάννινα 1997, σελ. 39-74.

σκεπές της, κόκκινες σαν παπαρούνες, με τα κατάμαυρα κυπαρίσσια της, και με τους πανύψηλους κι αχτιδοστόλιστους μιναρέδες της, που ξεπετούσαν τ' αψήλου, σαν γιγάντιες λόγχες».

Μήνες πριν, πάνω στο Ντρίσκο είχε ανατείλει ο ερυθρός λόχος των Γαριβαλδινών. Μαζί τους είναι ο ποιητής Λορέντζος Μαβίλης, που γράφει στην κορυφογραμμή το ωραιότερο σονέτο της απελευθέρωσης, καθώς μια σφαίρα του ματώνει το στόμα. Η σημειολογία του θανάτου του είναι η απόλυτη εικόνα της αυτοθυσίας του μαχόμενου πνεύματος, του ποιητή που αγωνίζεται για ελευθερία, του αγωνιστή που ελπίζει στην σωτήρια δύναμη της ομορφιάς.

Ο συμπατριώτης του Μαβίλη, Ιθακιώτης δημοσιογράφος και λογοτέχνης **Νίκος Καρβούνης**⁷ μαρτυρά:

«Μέσα εις την πυκνήν ομίχλην των χαμηλωμένων Νοεμβριανών συννέφων, εις την οποίαν έσβυναν αορίστως αι κορυφαί των γιγαντιαίων ελάτων της Πίνδου, ανερριχάτο με κόπον, διασκελίζων εδώ κ' εκεί τους νεκρούς κορμούς των κεραυνωμένων δένδρων που έφρατταν το χιονοσκεπασμένον, ανηφορικόν μονοπάτι, ο ερυθροχίτων ελληνικός λεγειών. Η ομίχλη εγένετο βαθμηδόν αραιότερα. Έξαφνα απεκαλύφθη ολογάλανος ουρανός. Η κορυφή του Τζάν-Χορταρά - του «τρόμου της ψυχής» - γυμνή, περιβαλλομένη από στεφάνην βαθυπρασίνων κορυφών βελονοφύλλων ελάτων, αστραποβολουύσεν υπό τον ήλιον του μεσημεριού, θαμβωτικώς πάλλευκος από την άσπιλον χιόνα της, εις την οποίαν απλώθη διά μιας η πορφύρα του γαριβαλδινού χιτώνος.

[...]

Το πρωί της 28ης Νοεμβρίου ο Δρίσκος εφλέγετο. Μετά την αποκρουσθείσαν επίθεσιν της προτεραίας, οι Τούρκοι, ενισχυμένοι με τρία νέα τάγματα έκαμαν έφοδον αποφασιστικήν. Διακόσιοι πενήντα ερυθροχίτωνες είχαν βάψει με νέαν θερμήν πορφύραν τον τίμιον ερυθρόν χιτώνα των. Ο Γερακάρης ήτο νεκρός, ξαπλωμένος δίπλα εις τον Βραχνόν, εις το προαύλιον του ερημοκλησιού που εχρησίμευεν ως

7. Νίκος Καρβούνης, «Λαυρέντιος Μαβίλλης», Σειρά Μνημοσύνη, επιμέλεια Κώστα Π. Βλάχου, Έκδοσις Ιεράς Μονής Ελεούσης Νήσου, Ιωάννινα 2008.

σταθμός επιδέσεως. Ο Ρώμας μετεφέρετο τραυματισμένος από την πρώτην γραμμήν. Ο Λαυρέντιος Μαβίλλης εις την γραμμήν των ακροβολιστών του λόχου του είχε δεχθεί δύο τραύματα.

Το δεύτερον ήτο θανάσιμον. Ερυθροχίτωνες τον μετέφεραν, ζωντανόν ακόμη, εις το προαύλιον του ερημοκλησιού. Εζήτησε να γράψη κάτι, πνιγμένος πλέον από το αίμα. Απ' επάνω από το ερημοκλήσι ουρλιάζαν αι εχθρικά οβίδες. Ο ιατρός Γιαννουκάκος Ραζέλος ένευσε κρυφά εις όσους ανεζήτουν χαρτί και μολύβι διά τον ετοιμοθάνατον να μη τον ενοχλήσουν. Ο Πιπίνος Γαριβάλδης εστάθη εμπρός του ασκεπής. Μετά δύο λεπτά ο Λαυρέντιος Μαβίλλης είχεν ολοκληρώσει με το ωραιότερον τέλος μίαν πλήρη ανθρωπίνην ζωή».

Κάτω, στο βάθος η πόλη τελεί σε απαντοχή. Η υγρασία την τυλίγει σα σάβανο βαρύ, πιο βαρύ από κάθε άλλη φορά. Αυτός ο αγώνας είναι αίφνης όλοι οι αγώνες, αυτός ο φόβος είναι όλοι οι φόβοι μαζί. Η Γκύ Σαντεπλέρ⁸ περιγράφει το κλειστοφοβικό περιβάλλον της πολιορκίας:

«Πόσο θλιμμένη είναι η πόλη κάτω από τη βροχή! Ένα γκρίζο σεντόνι σκέπασε τις κορυφές της Πίνδου. Ένα βαρύ κάλυμμα από σύννεφα φυλακίζει τα Γιάννινα και τη λίμνη τους μέσα στο μεγάλο κιβώτιο που σχηματίζουν γύρω τους οι λόφοι και τα βουνά.

Με το ηλιοβασίλεμα, έμποροι και καφετζήδες οφείλουν να κλείσουν τα καταστήματά τους. Δυο ώρες αργότερα, απαγορεύεται αυστηρά η κυκλοφορία. Μπορούν να ξεπορτίσουν μόνο όσοι διαθέτουν ειδικές άδειες. Και αυτοί είναι ελάχιστοι.

Ήδη από τις επτά, τα Γιάννινα είναι μιά πόλη έρημη, μιά πόλη νεκρή. Τι κενό, τι σιωπή! Κανένας θόρυβος δεν βγαίνει από τά σπίτια τα παράθυρα είναι σκοτεινά, σαν να φοβούνται οι άνθρωποι ν' αφήσουν να φανεί το φως που μαρτυρά τη ζωή... Από καιρού εις καιρόν, στους κακοφωτισμένους δρόμους - ακόμα πιο κακαφωτισμένους από ό,τι συνήθως, δεν πίστευα ότι αυτό ήταν δυνατό! - ακούγονται σφυρίγματα... περίπολοι που εκτελούν την σκοπιά τους. Τα βήματα αντηχούν παράξενα. Τό γαύγισμα ενός σκυλιού ξαφνιάζει.

8. Guy Chantepleure, "La ville assiégée", σελ. 11.

Ενοστικτωδώς χαμηλώνουμε τη φωνή. Είναι πένθιμο... κι είναι σχεδόν διασκεδαστικό!

Το καθεστώς τής καταστάσεως πολιορκίας μπορεί να είναι αναγκαίο, είναι όμως βάνουσο. Το χέρι των στρατιωτικών αρχών είναι τραχύ. Οι κανονισμοί εφαρμόζονται αυστηρά. Γίνονται μαζικές συλλήψεις. Το στρατοδικείο δουλεύει, οι φυλακές γεμίζουν. Κάτω από την φαινομενική ησυχία της αποκοιμισμένης πόλης, πόσοι μυστικοί φόβοι κρύβονται! Ο πανικός καιροφυλακτεί».

Η περιγραφή της Σαντεπλέρ είναι συγκλονιστική, γιατί έχει χαρακτήρα συγχρόνως έκτακτο αλλά και οικείο. Η συνθήκη της πολιορκίας ξαφνικά μοιάζει με αλληγορία: Χτισμένα μέσα στα βουνά, τα Γιάννινα έχουν διαποτιστεί από το οθωμανικό spleen μιας αυτοκρατορίας που σβήνει όπως το φως το σούρουπο, το ακσάμ:

Διαβάζουμε από τη «Θυσία» του Κίμωνα Τζιάλλα:

«Καθόταν κι οι τρεις γύρω στο γυμνό, ξύλινο τραπέζι, στο πίσω μέρος του μπακάλικου του Ανέστη που μετατρεπόταν σε κρασοπουλιό, τα βράδυα βέβαια, όταν το φτωχικό αλεσβερίσι της μέρας σκόλναγε. Έξω, το χειμωνιάτικο ακσάμ έπεφτε στα Γιάννινα, γοργό, μελαγχολικό και παγωμένο. Οι απέραντοι μπαξέδες ερήμωναν σκοτεινοί, τα παλαικά σπίτια εφταμανταλώνονταν, το χώμα των δρόμων έσφιγγε σκληρό και κρύο, κι η βραδυνή δροσιά σχεδίαζε πάνω του κρουσταλιασμένα, άσπρα αστεράκια. Τα φανάρια του πετρελαίου που άναβε γρήγορα ο ξεπαγιασμένος Τούρκος, μεγάλωναν την ερημιά των σοκακιών. Οι Γιαννιώτες είχαν κιόλα κλείσει τα μαγαζιά τους, είχαν σφαλιστεί στα σπίτια τους, σκιαγμένοι ραγιαδες, βιαστικοί ν' απολάβουν την φτωχική ψευδαίσθηση της σιγουριάς και της γαλήνης που έδιναν τα σπίτια τους, προπάντως αυτά τα παγωμένα, αξημέρωτα βράδυα του άγριου χειμώνα.

Καθόταν κι οι τρεις τους στο μισόφωτο, γύρω στο ξύλινο, γυμνό τραπέζι, έχοντας μπροστά τους γεμάτα τα ποτήρια, όπως κάθε βράδυ, αμίλητοι, κατσούφηδες, απελπισμένοι, σα να τους είχαν πνιγεί τα καράβια. Καθόταν τυλιγμένοι σα σε μανδύα, απ' το μελαγχολικό μισοσκόταδο, πίνοντας το ρακί τους, βουβοί, μισοπαγωμένοι και περίμεναν

την απόλυτη, την βαθιά, την τελειωτική νύχτα να πέσει πια, να τους λυτρώσει απ' αυτό το άχαρο, το μίζερο ακσάμ που τους έσφιγγε το λαιμό και τους στραγγάλιζε σα σκοινί κρεμάλας»⁹.

Εκατό χρόνια μετά, θαρρεί κανείς πως εκείνων των χρόνων το ακσάμ έχει αφήσει ανεξίτηλα σημάδια στην πόλη. Απρόοπτα, κρυμμένα, ξεπηδούν εδώ κι εκεί ερεθίζοντας τις αισθήσεις. Στην αρχή πια της τρίτης χιλιετίας, ο Αντρέας Μήτσου, μιλά γι' αυτό παραστατικά στο διήγημα «Η παλιά ενοχή μυρίζει κάπνα»:

«Κάτι με τρώει και δεν έχω ύπνο τις νύχτες.

Στριφογυρίζω ώρες στο κρεβάτι μου. Ύστερα σηκώνομαι, ντύνομαι προσεχτικά και βγαίνω έξω στη σκοτεινή πόλη.

Υπάρχουν πόλεις ανάλαφρες. Όπου γλιστράς πάνω τους. Όλη την ώρα φεύγεις. Υπάρχουν άλλες βαριές. Σα να τις σηκώνεις στις πλάτες σου.

Οι σπουδαιές πόλεις όμως ξεχωρίζουν από τη μυρωδιά.

Αυτές είναι και σπάνιες.

Η μυρωδιά βέβαια αυτή δεν είναι η ίδια.

Μια ανεπαισθητη μυρωδιά κάπνας αιωρείται πάνω από τα Γιάννενα.

Όταν μάλιστα βρέχει, τότε έρχεται από τη μεριά του Κάστρου πιο βαριά και γίνεται αναπόφευκτα αισθητή»¹⁰.

Η γιαννιώτικη κάπνα είναι υπερβατική, καβαλικεύει το χρόνο, εντυπώνεται σαν το βαθύ σημάδι που αφήνει μια χρόνια έξη. Φέρει στα μούρια της τον καπνό που άφησε πίσω της η σύγκρουση όχι απλώς δυο στρατών, αλλά δυο ιστορικών χρόνων, δυο ιστορικών κόσμων. Τον χειμώνα του 12-13 τα Γιάννενα έζησαν τη δική τους "μητέρα των μαχών", τρομαχτική, αλλά και πολυαναμενόμενη, και είδαν τη μοίρα τους ν' αλλάζει. Στην περίμετρο της πόλης, γράφεται η τελευταία πράξη ενός νικηφόρου χρονικού.

9. Κίμων Τζιάλλας, «Η θυσία», Σειρά Μνημοσύνη, επιμέλεια Κώστα Π. Βλάχου. Εκδοσις Ιεράς Μονής Ελεούσης Νήσου, Ιωάννινα 2004, σελ. 75-91.

10. Αντρέας Μήτσου, «Η παλιά ενοχή μυρίζει κάπνα», Τα Γιάννενα στη νεοελληνική πεζογραφία, επιμ. Χ. Δανιήλ, έκδοση: Ίδρυμα Κων/νου Κατσάρη, Ιωάννινα 1997, σελ. 291-310.

Ο Crosson-Duplessix, χρησιμοποιώντας το παλιό ημερολόγιο που αντιστοιχίζει την 21η Φλεβάρη με την 6η Μάρτη, απαριθμεί με στρατιωτική αυστηρότητα:

«Στις 2 και 3 Μαρτίου εκτελέστηκαν προπαρασκευαστικές κινήσεις συγκέντρωσης.

Στις 4 Μαρτίου το Πυροβολικό βομβαρδίζει το Μπιζάνι και την Καστρίτσα.

Η φάλαγγα του αριστερού [...] έφτασε την 5η του μηνός στις 7 το πρωί στους πρόποδες των υψωμάτων της Τσούκας, μετά από πολύ κοπιώδη πορεία 12 ωρών στο βαθύ σκοτάδι, από ένα φριχτό δρόμο όπου πολλά μουλάρια ανατράπηκαν και φονεύθηκαν και όπου έπεφταν οι ίδιοι οι άνδρες. Για να εξασφαλιστεί η μυστικότητα, αξιωματικοί και άνδρες είχαν αφεθεί σε πλήρη άγνοια για το πού πήγαιναν, ενώ όλοι οι χωρικοί είχαν κρατηθεί στα μετόπισθεν. [...]

Η φάλαγγα του αριστερού έφτασε προ του πυροβολείου και των χαρακωμάτων της Τσούκας χωρίς να γίνει ορατή. Η ασθενής τουρκική φρουρά που κατείχε την Τσούκα πιάστηκε στον ύπνο και το έσκασε βιαστικά ή φονεύθηκε επί τόπου. Η φάλαγγα κατευθύνθηκε έπειτα κατά των υψωμάτων Σάββα, που καταλήφθηκαν εύκολα, και στη συνέχεια στράφηκε προς Άγιο Νικόλαο.

Η φάλαγγα του δεξιού, υπό τα πυρά εχθρικών πολυβόλων, προχώρησε με κάποια δυσκολία προς το ύψωμα 750, το οποίο υπερασπιζόταν δύο τουρκικά τάγματα. Ωστόσο κατέληξε να καταλάβει το σημείο αυτό.

Η φάλαγγα του κέντρου έφτασε στον Άγιο Νικόλαο, που κατέλαβε κατά τις 2 η ώρα το απόγευμα χωρίς να συναντήσει μεγάλη αντίσταση, με τη βοήθεια της 3ης φάλαγγας. Συνεχίζοντας την επίθεσή της, κατέβηκε προς τη Ραψίστα όπου διέλυσε τους Τούρκους, οι οποίοι, απωθημένοι από τις τάξεις προκάλυψης, δοκίμαζαν να ανασυνταχθούν κοντά στο χωριό αυτό.

Η φάλαγγα του δεξιού, αφού κατέλαβε το ύψωμα 750, συνέχισε την επίθεσή της από κορυφή σε κορυφή του οροπεδίου και κατευθύνθηκε προς Βοδίβιστα, όπου έφτασε το βραδάκι.

Το απόγευμα της 5ης, η φάλαγγα του κέντρου κατέλαβε τη Ραψίστα και τις πλαγιές νότια του χωριού, αφού προώθησε ένα τάγμα στο πα-

ρεκκλήσι του Αγίου Ιωάννη, 1500 μέτρα από τα Γιάννινα. Η φάλαγγα του δεξιού κατέλαβε τη Δουρούτη, όπου δε συνάντησε σοβαρή αντίσταση, και ένα τμήμα της φάλαγγας αυτής βρέθηκε στο οροπέδιο της Σαντοβίτσας.

Το Απόσπασμα Μετσόβου είχε κατορθώσει να καταλάβει τα υψώματα του Δρίσκου.

Τα τουρκικά στρατεύματα, αποθαρρημένα, μάχονταν υποχωρώντας άτακτα προς τα Γιάννινα, χωρίς να σταματήσουν στη θέση στηρίξης, της οποίας η αμυντική οργάνωση, πρόχειρα σχεδιασμένη, θα είχε επιτρέψει στις εφεδρείες, αν υπήρχαν, να περισυλλέξουν τους φυγάδες και να ανακόψουν την ελληνική επίθεση.

Χωρίς άθικτη εφεδρεία, ήταν σχεδόν αδύνατο να παραταθεί ο αγώνας στην κατάσταση που βρισκόταν η άμυνα το απόγευμα της επίθεσης στις 5 του μηνός. Άλλωστε, τα τρόφιμα άρχισαν να λείπουν και η φρουρά, εξαντλημένη από τις στερήσεις, τους κόπους και τις ασθένειες, βρισκόταν στο τελευταίο όριο αντίστασης. Ο Διοικητής Εσάτ Πασάς, λογαριάζοντας τη δυσκολία, αλλά και το ότι ήταν ανώφελο να παρατείνει τον αγώνα, ζήτησε να παραδοθεί στις 2 η ώρα της νύχτας της 5ης προς 6η Μαρτίου»¹¹.

Δεν υπάρχει εικόνα της νίκης και του θριάμβου πιο παραστατική από αυτή που αποτυπώνεται στις λαϊκές λιθογραφίες. Σοβαρότητα, αυτοσυγκράτηση, επισημότητα και τάξη, όλα αναστέλλονται από την παιδικότητα ενός ενθουσιασμού που δεν μπορεί να κρυφτεί κι εκρήγνυται στα χρώματα, στην αφηγηματική φλυαρία, στις γραφικές λεπτομέρειες που λένε για τα γεγονότα όσα δεν καταγράφονται στα χρονικά...

Μέσα στην πόλη, το μούδιασμα, η αβεβαιότητα κι η απαντοχή εξαεμίζονται από τον λυτρωτικό άνεμο της απελευθέρωσης, που εγκαθιστά ένα αυθόρμητο πανηγύρι.

Επιστρέφουμε στην πένα της Γκύ Σαντεπλέρ:

«Η πιο καινούρια αυγή απ' όλες είναι αυτή, αυγή ιστορική!... Η πόλη

11. B. Lt Co. Charles-Gaston Crosson-Duplessix, "Le siège de Janina", Athènes, le 30 avril 1913, Μετάφραση Γ.Α. Σιορόκας, Εταιρεία Ηπειρωτικών Μελετών και Ίδρυμα Μελετών Ιονίου και Αδριατικού Χώρου, Ιωάννινα 2000, σελ. 180-182.

που εδώ και πέντε αιώνες λύγιζε κάτω από την ξένη καταπίεση, η πόλη που χθες αποκοιμήθηκε τουρκική και μουσουλμανική, ξύπνησε ελληνική και χριστιανική!...

Πρωί - πρωί, ο στρατηγός Σούτσος, με την προφυλακή του ελληνικού στρατού, η οποία είχε σταθμεύσει χθες το βράδυ στον Άη-Γιάννη, ήλθε να καταλάβει τα Γιάννινα... Ό διάδοχος είχε διαμηνύσει στον Εσάτ πασά ότι ή πόλη έπρεπε να παραδοθεί άνευ όρων... Δεν υπήρξε αντίσταση, δεν ήταν δυνατό να υπάρξει.

Ήλθε τότε μια απερίγραπτη κραυγή λύτρωσης, ένας ίλιγγος ενθουσιασμού, μια απλοϊκή χαρά, μια χαρά εντελώς καινούρια, που με το ζόρι τολμούσε να πιστέψει και που, εντούτοις, μέσα σ' ένα μεθύσι κατάπληξης

[...].

Γελούσαν, έκλαιγαν, φιλιόνταν, νέοι και γέροι, πλούσιοι και φτωχοί. Με παραφορά, με λυγμούς στη φωνή, με παραλήρημα ή με έκσταση, φώναζαν: «Ζήτω η Ελλάς, ζήτω ο ελληνικός στρατός, ζήτω ο πρίγκιψ Κωνσταντίνος!...» Και η απέραντη βουή των «Ζήτω» μπερδευόταν ζωντανή, ευτυχής, υπέροχη, με τις αέρινες νότες των καμπάνων που χτυπούσαν σ' όλη την πόλη, και που ήταν σαν να ξεκοκκίζουν το φως μέσα στον διάφανο και απαλό αέρα.

[...]

Σε μία στιγμή, το έδαφος σκεπάστηκε από κόκκινα ράκη. Όλοι έβγαζαν από το κεφάλι τους τό φέσι, που ήταν υποχρεωμένοι να φορούν, το έσχιζαν, πετούσαν στη γη τα κομμάτια... Εμφανίστηκαν τα πλέον παράξενα καλύμματα... Παλιομοδίτικα καπέλα, ξεχειλωμένα, ξεβαμμένα, καπέλα πολύ μικρά ή πολύ μεγάλα, αυτοσχέδιοι μπερέδες, μαντήλια προχειροδεμένα, απερίγραπτα κασκέτα... Θυμάμαι ένα παιδικό ναυτικό καπέλο, φορεμένο ανάποδα σ' ένα μεγάλο αντρικό κεφάλι... Ήταν τόσο συγκινητικό, που σχεδόν έπαυε να είναι γελοίο! Όσοι δεν είχαν καπέλο να βάλουν, βάδιζαν ασκεπείς κάτω από τον ντάλα ήλιο...»¹².

12. Guy Chantepleure, "La ville assiégée", σελ. 105-107.

Τα εκατό χρόνια που μεσολάβησαν από την πολυθρύλητη απελευθέρωση των Ιωαννίνων, έφεραν πρόοδο, επιτυχίες αλλά και καταστροφές που άφησαν ανεξίτηλα τα σημάδια στη φυσική, κοινωνική και οικονομική φυσιογνωμία της πόλης. Τα Γιάννενα και η Ήπειρος έζησαν με ιδιαίτερη ένταση τις δύσκολες περιόδους της σύγχρονης ιστορίας, σε σύγκριση με τις άλλες περιοχές της χώρας, με κορυφαία τα δράματα του εμφυλίου και των μαζικών μεταναστεύσεων στο εσωτερικό και το εξωτερικό. Πέτυχαν, ωστόσο, χάρη στο δωρικό και υπομονετικό χαρακτήρα των ανθρώπων τους, να διαφυλάξουν ένα υπέροχο φυσικό περιβάλλον και μια ζωντανή παράδοση. Παρέμειναν θελκτικά, αισθησιακά, σκλαβώνουν τους ανθρώπους μέσα στην βαθιά τους υπόσταση, όπως τη σμίλεψε ο χρόνος κι οι δοκιμασίες.

Οι Γιαννιώτες, η Λίμνη, τα Βουνά, η Βροχή έχουν σήμερα αποδεχτεί στους κόλπους τους την πανεπιστημιούπολη. Την αγκαλιάζουν σα μια σημαντική κατάκτηση, σα δικαίωση της παράδοσης αυτού του τόπου στα γράμματα, την οικονομία, τη μητροπολιτική ακτινοβολία. Τα Γιάννενα της κρίσης μπορεί να κλονίζονται, αλλά δεν παραιτούνται από την αξίωση για ένα Πανεπιστήμιο με υψηλό εκπαιδευτικό και ερευνητικό επίπεδο, για μια νέα σχέση με το φυσικό περιβάλλον, για μια διεκδίκηση συμμετοχής στις επιστήμες και στον πολιτισμό, που θα δικαιώνει τις θυσίες των αγωνιστών της απελευθέρωσης του 1913.

Θα κλείσω διαβάζοντας ένα τελευταίο απόσπασμα, από το «Κάποιο βράδυ του Νοέμβρη» του Δημητρίου Σαλαμάγκα¹³:

«Το καλντερίμι όμως σβήνει, τώρα πια, οριστικά, απ' τα στενά του Κάστρου.

Κι ο αντιλαλος των βημάτων του, δε θα βοηθήση πια το μοναχικό διαβάτη να χάση τον εαυτό του, να σβήση το σήμερα και να βουτηχτή ολάκερος μέσα στο θρύλο και την παράδοση και την ιστορία, και να μπορέση ύστερα να ζωντανέψη την ψυχή των περασμένων: το παλιό τραγούδι και τον παλιόν αχό το θαυμαστό κεντίδι και το ιφράδι τ' αργαλειού το σκαλιστό το ξύλο και το παλιό το τζοβαίρι και το παλιό το εικόνημα.

13. Δημήτριος Σαλαμάγκας. «Κάποιο βράδυ του Νοέμβρη». Τα Γιάννενα στη νεοελληνική πεζογραφία. επιμ. Χ. Δανιήλ. έκδοση: Ίδρυμα Κων/νου Κατσάρη. Ιωάννινα 1997. σελ. 123-134.

Αυτά, πού ίσως νάηταν πραγματικά πιο ωραία και πιο ζωντανά και στέρεα και πρωτότυπα και πιο αληθινά απ' τα σημερινά παιδιά του οδοστρωτήρα πολιτισμού μα που ίσως και να φαίνονται τέτοια, μόνο στα μάτια του νοσταλγού διαβάτη.

Γιατί, οι πέπλοι που ρίξαν απάνου τους τα χρόνια που πέρασαν, ίσως να τα παρουσιάζουν στα διψασμένα μάτια του σα μέσα σε θαυμαστό όνειρο χωρίς τις μιζέριες τους, τις μονοτονίες τους, τις αθλιότητές τους και κάποτε τις φρίκες τους.

- Ωραία, θρυλικά, παραμυθένια, ηρωικά!...».

Βιβλιογραφία

Guy Chanterpleure, "La ville assiégée", Μετάφραση Γ. Τσοκόπουλου (ελαφρώς αναθεωρημένη), Εταιρεία Ηπειρωτικών Μελετών, Ιωάννινα 1975 και Επανεκδοση με εισαγωγή- μετάφραση και σχόλια Κώστα Π. Βλάχου, Έκδοσις Αγαθοεργών Καταστημάτων Ιεράς Μητροπόλεως Ιωαννίνων, Ιωάννινα 2003.

B. Lt Co. Charles- Gaston Crosson-Duplessix, "Le siège de Janina", Athènes, le 30 avril 1913, Μετάφραση Γ.Α. Σιορόκας, Εταιρεία Ηπειρωτικών Μελετών και Ίδρυμα Μελετών Ιονίου και Αδριατικού Χώρου, Ιωάννινα 2000, σελ. 180-182.

Βασίλης Αλεξάκης, «Η μητρική γλώσσα», Τα Γιάννενα στη νεοελληνική πεζογραφία, επιμ. Χ. Δανιήλ, έκδοση: Ίδρυμα Κων/νου Κατσάρη, Ιωάννινα 1997, σελ. 345-364.

Νίκος Καρβούνης, «Λαυρέντιος Μαβίλλης», Σειρά Μνημοσύνη, επιμέλεια Κώστα Π. Βλάχου, Έκδοσις Ιεράς Μονής Ελεούσης Νήσου, Ιωάννινα 2008.

Γιώργος Μαργαρίτης, «Οι πόλεμοι», στο Χ. Χατζηιωσήφ (επιμ.), Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα. Α' τόμος: Οι απαρχές 1900-1922, Βιβλιόραμα, Αθήνα 1999, σελ. 163-167.

Αντρέας Μήτσου, «Η παλιά ενοχή μυρίζει κάπνα», Τα Γιάννενα στη νεοελληνική πεζογραφία, επιμ. Χ. Δανιήλ, έκδοση: Ίδρυμα Κων/νου Κατσάρη, Ιωάννινα 1997, σελ. 291-310.

Δημήτριος Σαλαμάγκας, «Κάποιο βράδυ του Νοέμβρη», Τα Γιάννενα στη νεοελληνική πεζογραφία, επιμ. Χ. Δανιήλ, έκδοση: Ίδρυμα Κων/νου Κατσάρη, Ιωάννινα 1997, σελ. 123-134.

Κίμων Τζιάλλας, «Η θυσία», Σειρά Μνημοσύνη, επιμέλεια Κώστα Π. Βλάχου, Έκδοσις Ιεράς Μονής Ελεούσης Νήσου, Ιωάννινα 2004, σελ. 75-91.

Αστέριος Τόπης, «Βαλκανικοί Πόλεμοι 1912-13», Το φωτογραφικό λεύκωμα των Ρωμαΐδη-Zeitz, Εκδόσεις Κέδρος, Αθήνα 2008.

Χρήστος Χρηστοβασίλης, «Ο Κουτσογιάννης στα Γιάννινα», Τα Γιάννενα στη νεοελληνική πεζογραφία, επιμέλεια Χ. Δανιήλ, έκδοση: Ίδρυμα Κων/νου Κατσάρη, Ιωάννινα 1997, σελ. 39-74.

Φωτογραφικό Υλικό

Το φωτογραφικό υλικό, που παρουσιάζεται στις επόμενες σελίδες, αποτέλεσε μέρος του πανηγυρικού λόγου, που εκφωνήθηκε στην εκδήλωση των Ελευθερίων της πόλης των Ιωαννίνων, στις 20 Φεβρουαρίου 2014.

Θερμές ευχαριστίες οφείλονται στην κ. Μαρία Ζουμπούλη, Επίκ. Καθηγήτρια του ΤΕΙ Ηπείρου για την επιμέλεια κειμένου και τη σημαντική συμβολή της στη συλλογή και την παρουσίαση του φωτογραφικού υλικού καθώς και στην κ. Βάσια Κλείτσα για την επιμέλεια της έκδοσης.

Θέλω, επίσης, να ευχαριστήσω τις εκδόσεις του Εθνικού Ιστορικού Μουσείου, της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Ιωαννίνων, Κέδρος και Απειρωτών για την παραχώρηση της άδειας χρήσης φωτογραφικού υλικού.

Πηγές

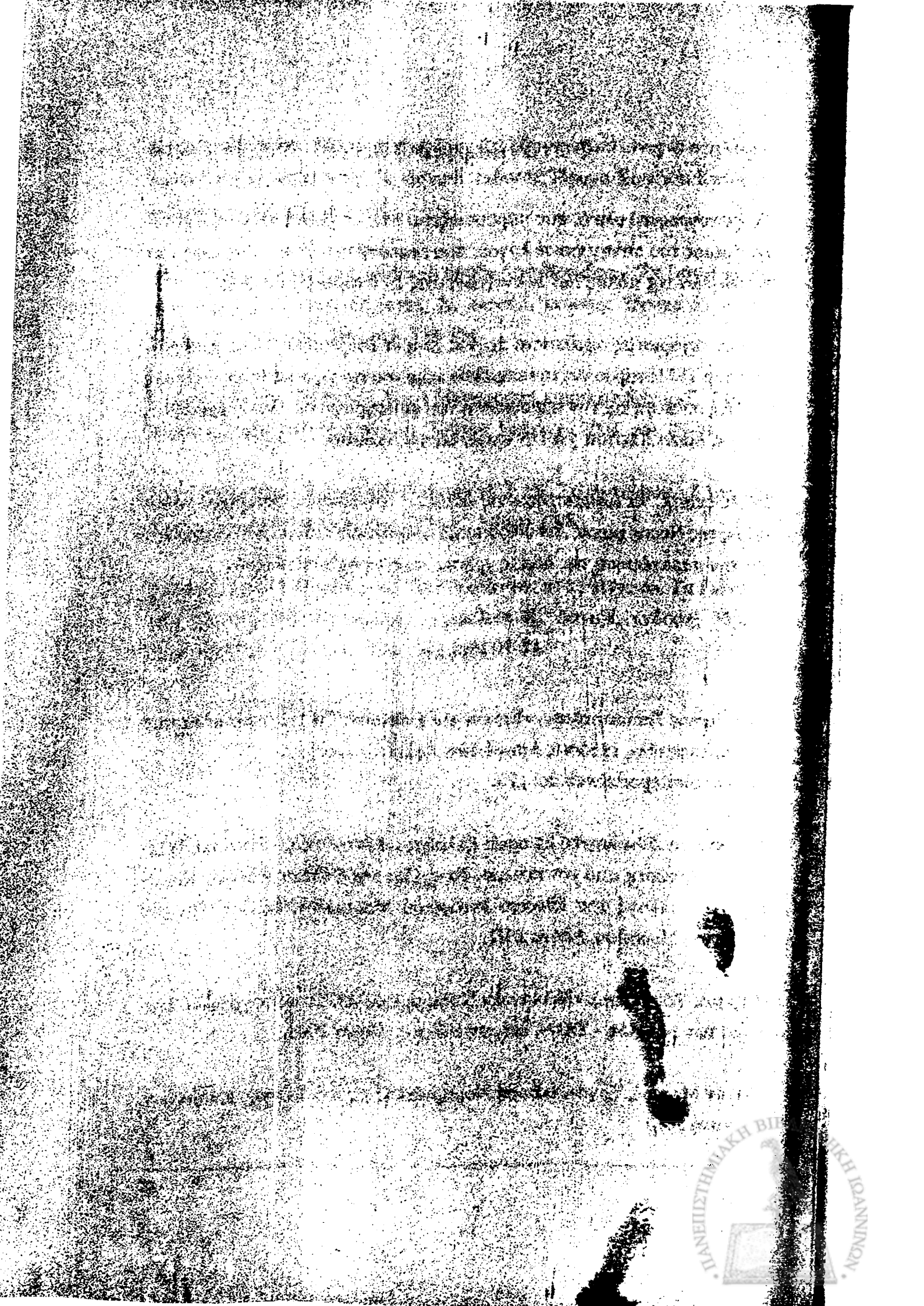
Αναστάσιος Παπασταύρου, «Ιωαννίνων Ενθύμιον: Τα Γιάννενα μέσα από τις καρτποστάλ», εκδόσεις Απειρωτών, Ιωάννινα 2007
(<http://cultureportalweb.uoi.gr>).

Ιστορική και Εθνολογική Εταιρεία Ελλάδας, «Μακεδονία – Ήπειρος 1912-1913, Εντυπώσεις από τον πόλεμο. Τα σχέδια της Θάλειας Φλωρά-Καραβία στη Συλλογή του Εθνικού Ιστορικού Μουσείου», έκδοση Εθνικού Ιστορικού Μουσείου, Αθήνα 2012.

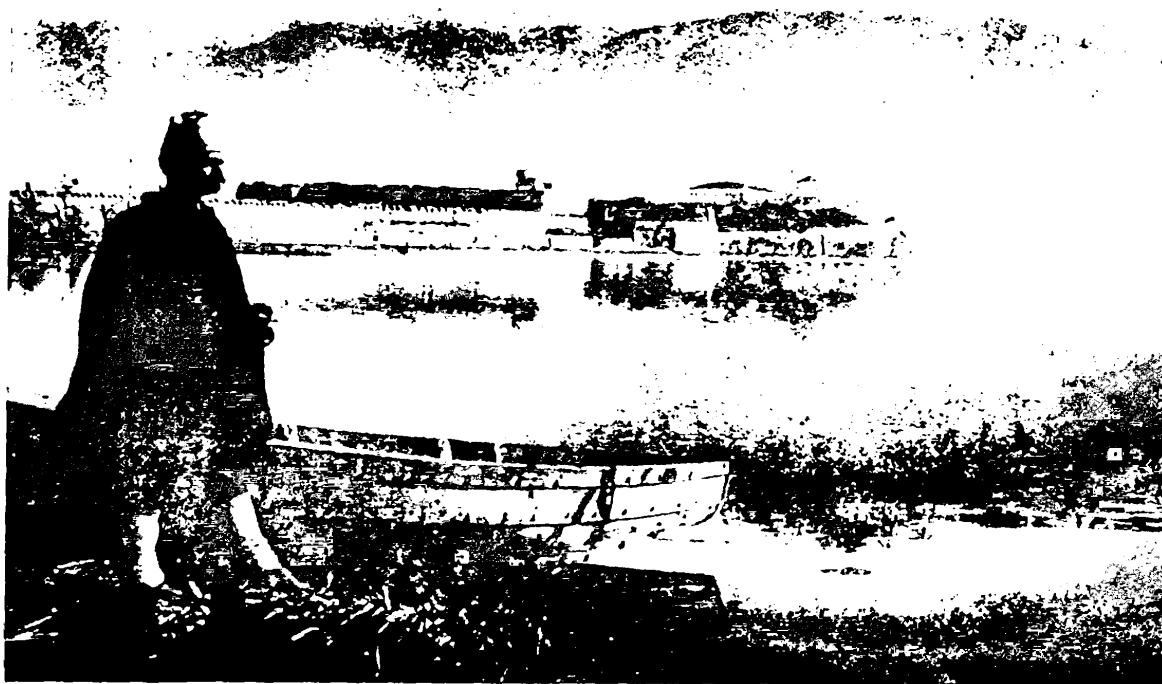
Αστέριος Τόπης (επ.), «Βαλκανικοί Πόλεμοι 1912-13. Το φωτογραφικό λεύκωμα των Ρωμαΐδη - Zeitz», έκδοση Κέδρος, Αθήνα 2008.

«Κενάν Μεσαρέ, Έργα», έκδοση Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Ιωαννίνων, Ιωάννινα 2010.

PUSAT PENELITIAN DAN PENGABDIAN MASYARAKAT
UNIVERSITAS PADJARAN

Α. Τόπης (επ.), Βαλκανικοί πόλεμοι 1912-1913. Το φωτογραφικό λεύκωμα των Ρωμαΐδη-Ζέιτζ, Κέδρος, Αθήνα 2008

Δυο πανοραμικές απόψεις της πόλης των Ιωαννίνων
Ταχυδρομικά δελτάρια του 1900
Έκδοση Union Postale Universelle

Γενική άποψη των Ιωαννίνων

Vue générale de Ioannina

Γενική άποψη των Ιωαννίνων
Ταχυδρομικό δελτάριο, εκδ. Αφοί Γ. Ασπιώτη, Κέρκυρα 1913

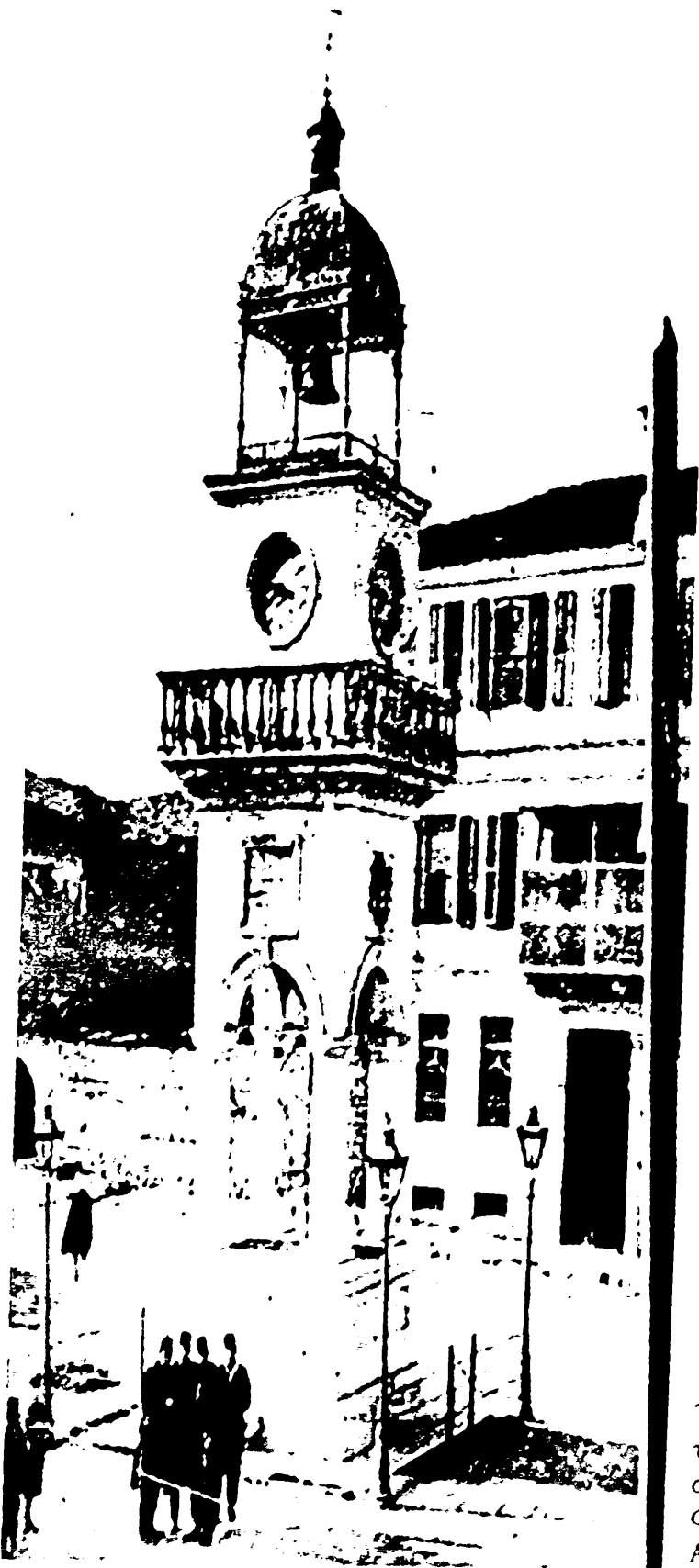
Πλατεία Κωνσταντίνου του Ελευθερωτού
Ταχυδρομικό δελτάριο του 1913

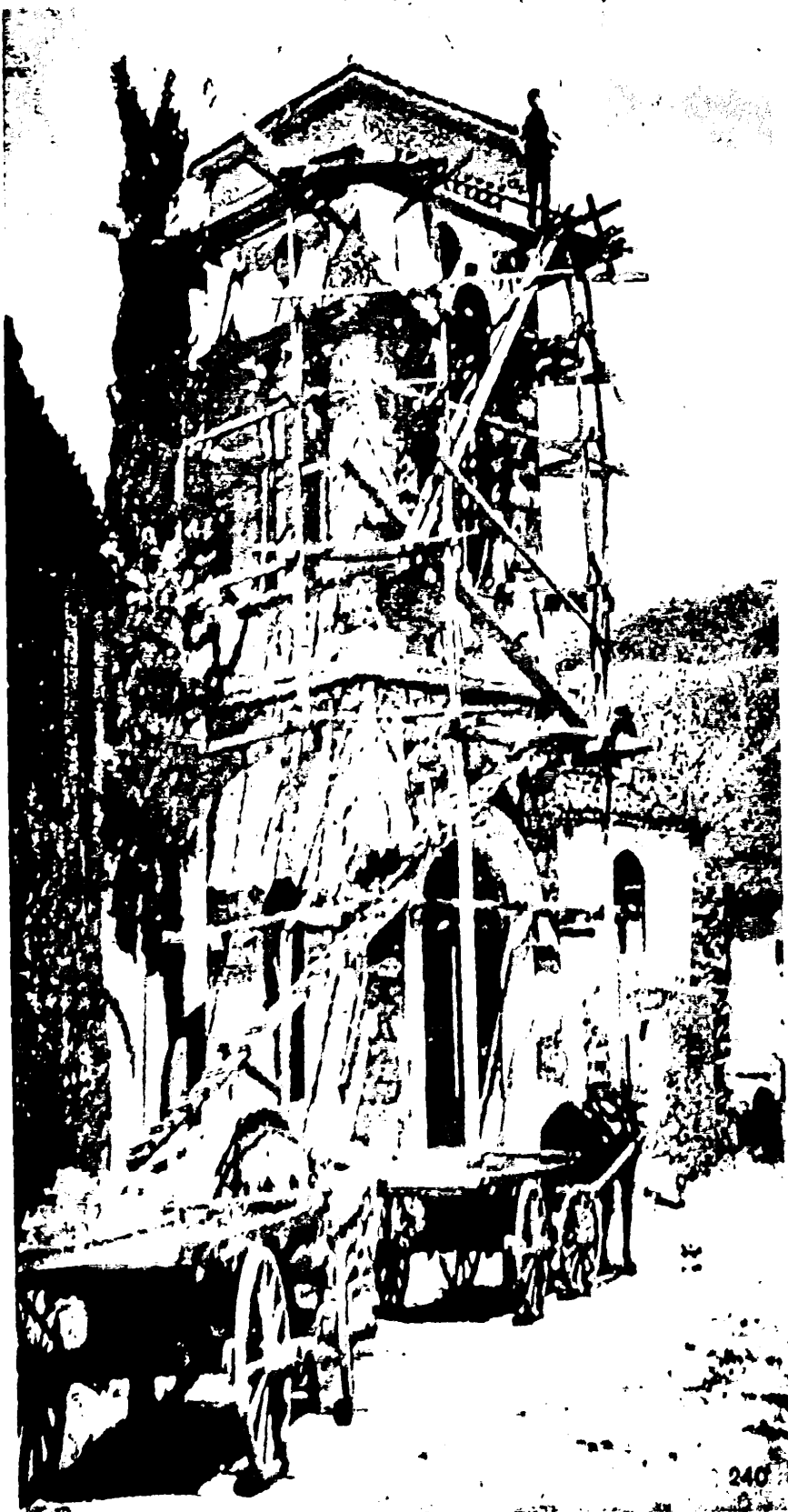
Η ΜΟΥΣΙΚΗ ΤΟΥ ΟΡΦΑΝΟΤΡΕΦΕΙΟΥ Γ.ΣΤΑΥΡΟΣ ΙΩΑΝΝΙΝΑ LA MUSIQUE DE L'ORPHELINAT G STAVROS JANINA

Επιστολικό δελτάριο Φωτογραφία: Ν. Α. Γεροσλάσης

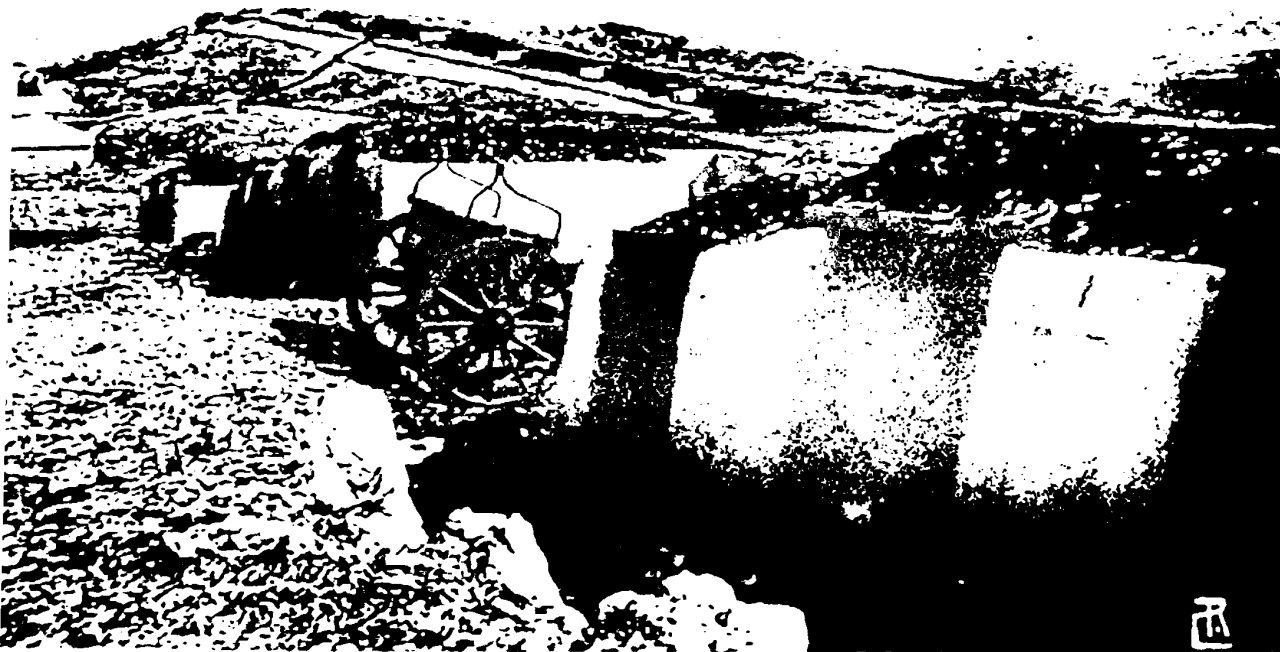

Το ρολόι
της πλατείας το 1905,
στην αρχική του θέση.
Φωτογραφία των
Αδελφών Μανάκη

Το καμπαναριό
της εκκλησίας του
Αγίου Νικολάου
Αγοράς, 1912.
Ταχυδρομικό
δελτάριο
με την λεζάντα
«Ελληνοτουρκικός
Πόλεμος»

ΚΩΔΩΝΟΣΤΑΣΙΟΝ ΑΓΙΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ - ΙΩΑΝΝΙΝΑ
GUERRE GRECOTURQUE - JANINA

Τα οχυρώματα του Μπιζανίου

Α. Τόπης (επ.), Βαλκανικοί πόλεμοι 1912-1913. Το φωτογραφικό λεύκωμα των Ρωμαΐδη-Ζέιτζ, Κέδρος, Αθήνα 2008

Στο Μπιζάνι, το πρωί της παράδοσης

Α. Τόπης (επ.), Βαλκανικοί πόλεμοι 1912-1913. Το φωτογραφικό λεύκωμα των Ρωμαΐδη-Ζέιτζ, Κέδρος, Αθήνα 2008

Το στρατόπεδο στην Κανέτα

Λ. Τόπης (επ.), *Βαλκανικοί πόλεμοι 1912-1913. Το φωτογραφικό λεύκωμα των Ρωμαΐδη-Ζέιτζ*, Κέδρος, Αθήνα 2008

Ώρα ανάπαυσης

Λ. Τόπης (επ.), *Βαλκανικοί πόλεμοι 1912-1913. Το φωτογραφικό λεύκωμα των Ρωμαΐδη-Ζέιτζ*, Κέδρος, Αθήνα 2008

Στον κουρεα του στρατοπεδου

.. Τόπης (επ.). Βαλκανικοί πολέμοι 1912-1913. Το φωτογραφικό λευκωμα των
Ρωμαΐδη-Ζείτζ, Κέδρος, Αθήνα 2008

Συσσιτιο

.. Τόπης (επ.). Βαλκανικοί πόλεμοι 1912-1913. Το φωτογραφικό λευκωμα των
Ρωμαΐδη-Ζείτζ, Κέδρος, Αθήνα 2008

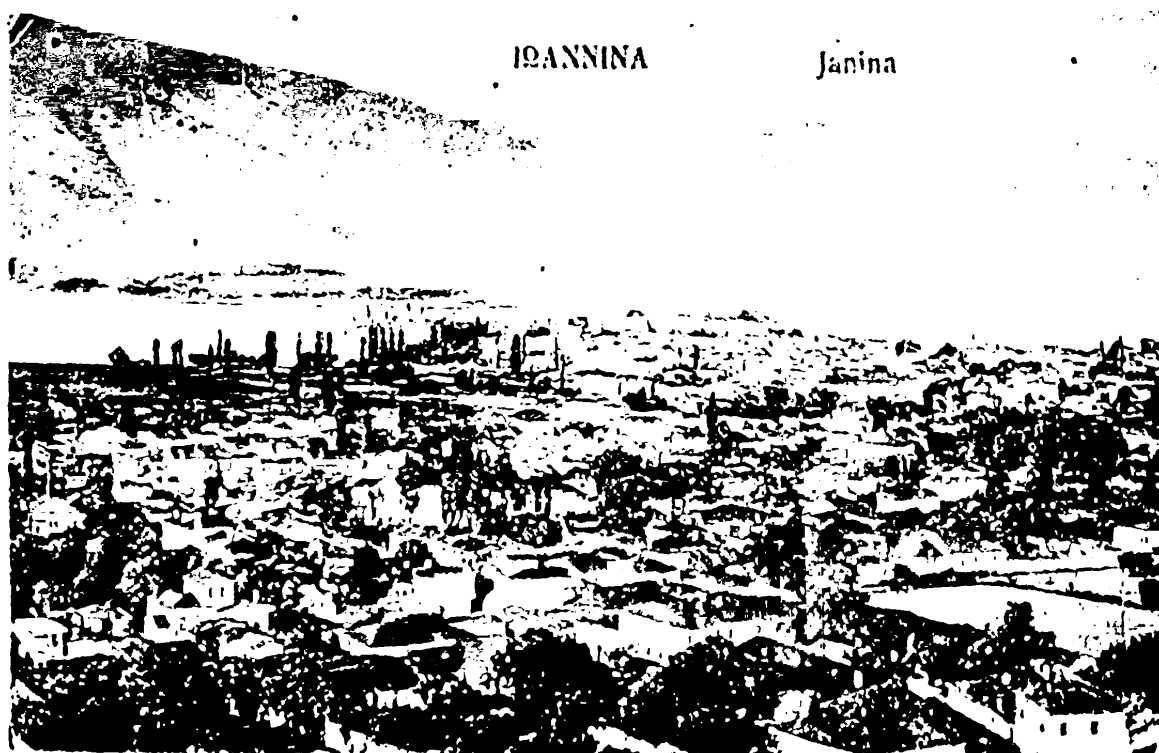

Souvenir de Salonique (Grèce)

ΙΩΑΝΝΙΝΑ

«Ενθύμιον Θεσσαλονίκης» με άποψη των Ιωαννίνων
Ταχυδρομικό δελτάριο, εκδόσεις Α.Β. Πάσχα, Αθήνα 1903

Επιστολικό δελτάριο

Προ των Ιωαννίνων, η μάχη του Δρίσκου - Λαϊκή λιθογραφία
σε επιστολικό δελτάριο

ΚΑΖΑΝΗΣ
Ο ΣΤΡΑΤΗΓΟΣ ΓΑΡΙΒΑΛΔΗΣ ΔΙΕΥΘΥΝΩΝ ΤΗΝ ΜΑΧΗΝ ΤΟΥ ΔΡΙΣΚΟΥ

Επιστολικό δελτάριο, εκδ. Τυπογραφείον της Εστίας,
φωτ. Καζάνης, Αθήνα 1913

Ο Μαβίλης νεκρός στο Δρίσκο, όπου πολέμησε για την
απελευθέρωση των Ιωαννίνων

Η ζωγράφος Θάλεια Φλωρά – Καραβία στο μέτωπο
Α. Τόπης (επ.), *Βαλκανικοί πόλεμοι 1912-1913. Το φωτογραφικό λεύκωμα των
Ρωμαΐδη-Ζείτζ*, Κέδρος, Αθήνα 2008

معمده ماخوذ ماير نيلد

ΕΝΘΡΩΜΙΟΝ. ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Souvenir de JANINA

Ταχυδρομικό δελτάριο, εκδ. Ι. Ιωαννίδης, Ιωάννινα 1910

Η επιστροφή, Σκίτσο της Θάλειας Φλωρά - Καραβία

ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ ΗΠΕΙΡΟΥ - ΚΕΡΚΥΡΑ

REFUGIÉS D' ÉPIRE - CORFOU 25C

Επιστολικό δελτάριο, εκδ. αφοί Γ. Ασπιώτη, Κέρκυρα 1910

Επιστολικό δελτάριο
 άγνωστου εκδότη, 1913
 Λεζάντα (γαλλιστί):
 «Ενθύμιον της πολιορκίας των Ιωαννίνων
 Ο Αυστριακός Πρόξενος κ. Billinski
 και Τούρκοι αξιωματικοί
 έμπροσθεν του ικριώματος
 όπου εκτελέσθησαν δέκα Έλληνες»

SOUVENIR DU SIEGE DE JANNINA
 Le Consul Autrichien Mr Billinski et officiers Turcs
 devant le retranchement où dix Grecs ont été exécutés

Ηρωικώς πεσών

Α. Τόπης (επ.), *Βαλκανικοί πόλεμοι 1912-1913. Το φωτογραφικό λεύκωμα των Ρωμαΐδη-Ζέιτζ*, Κέδρος, Αθήνα 2008

Προέλαση του ιππικού

Α. Τόπης (επ.), *Βαλκανικοί πόλεμοι 1912-1913. Το φωτογραφικό λεύκωμα των Ρωμαΐδη-Ζέιτζ*, Κέδρος, Αθήνα 2008

Επιστολικό δελτάριο, εκδ. άγνωστος, 1913

Το στρατόπεδο στην Κανέτα
 Α. Τόπης (επ.), *Βαλκανικοί πόλεμοι 1912-1913. Το φωτογραφικό λεύκωμα των Ρωμαΐδη-Ζέιτζ*, Κέδρος, Αθήνα 2008

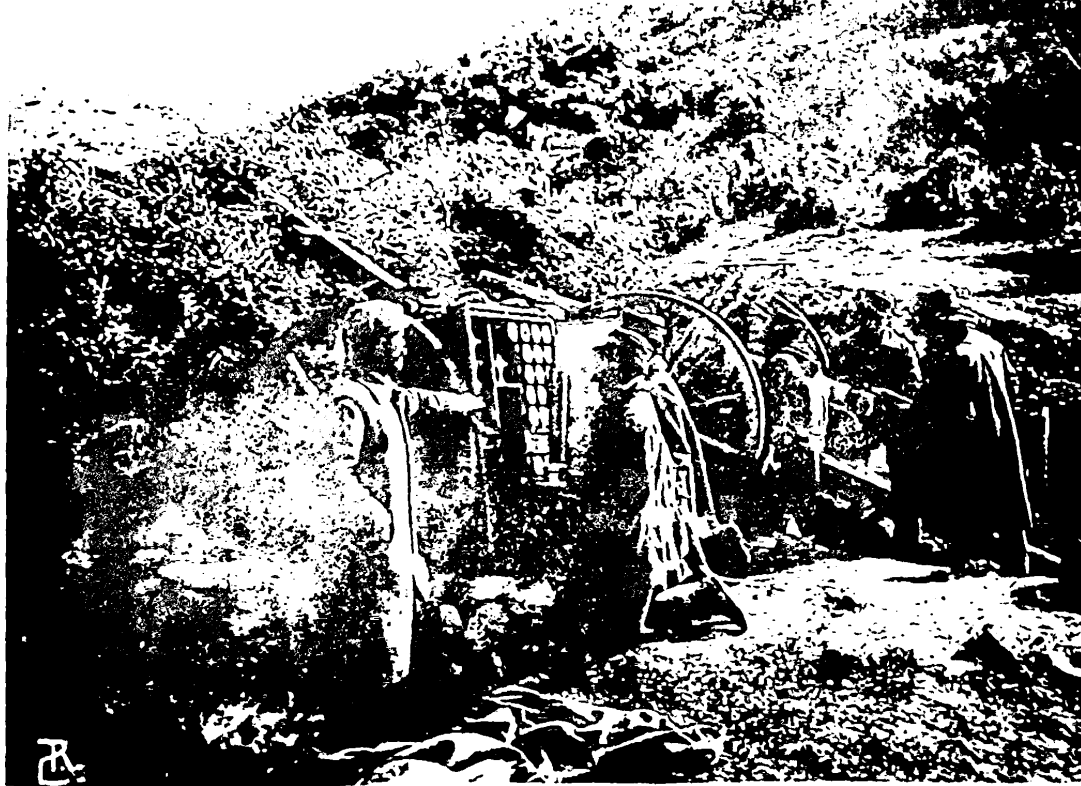

Ο Βασιλιάς και το επιτελείο του
Τόπης (επ.), Βαλκανικοί πόλεμοι 1912-1913. Το φωτογραφικό λεύκωμα των
Ρωμαΐδη-Ζείτζ, Κέδρος, Αθήνα 2008

Προφυλακή στο Μπιζάνι
Τόπης (επ.), Βαλκανικοί πόλεμοι 1912-1913. Το φωτογραφικό λεύκωμα των
Ρωμαΐδη-Ζείτζ, Κέδρος, Αθήνα 2008

Πυροβολικό εν δράσει στο Μπιζάνι

Α. Τόπης (επ.), *Βαλκανικοί πόλεμοι 1912-1913. Το φωτογραφικό λεύκωμα των Ρωμαΐδη-Ζέιτζ*, Κέδρος, Αθήνα 2008

Αντάρτες του Ηπειρωτικού Κομιτάτου στο Μπιζάνι

Α. Τόπης (επ.), *Βαλκανικοί πόλεμοι 1912-1913. Το φωτογραφικό λεύκωμα των Ρωμαΐδη-Ζέιτζ*, Κέδρος, Αθήνα 2008

Οπτικός τηλεγράφος

Α. Τόπης (επ.), Βαλκανικοί πόλεμοι 1912-1913. Το φωτογραφικό λεύκωμα των
Ρωμαΐδη-Ζείτζ, Κέδρος, Αθήνα 2008

Ευζωνοί της εμπροσθοφυλακής

Α. Τόπης (επ.), Βαλκανικοί πόλεμοι 1912-1913. Το φωτογραφικό λεύκωμα των
Ρωμαΐδη-Ζείτζ, Κέδρος, Αθήνα 2008

Εμπροσθοφυλακή πριν την
κατάληψη του Μπιζανίου
Α. Τόπης (επ.), Βαλκανικοί πόλεμοι
1912-1913. Το φωτογραφικό λεύκωμα των
Ρωμαΐδη-Ζέιτζ, Κέδρος, Αθήνα 2008

Είσοδος στα Ιωάννινα – Άγιος Ιωάννης της Μπονίλας
Α. Τόπης (επ.), Βαλκανικοί πόλεμοι 1912-1913. Το φωτογραφικό λεύκωμα των
Ρωμαΐδη-Ζέιτζ, Κέδρος, Αθήνα 2008

Οπτικός τηλεγράφος

Α. Τόπης (επ.), Βαλκανικοί πόλεμοι 1912-1913. Το φωτογραφικό λεύκωμα των
Ρωμαΐδη-Ζέιτζ, Κέδρος, Αθήνα 2008

Εύζωνοι της εμπροσθοφυλακής

Α. Τόπης (επ.), Βαλκανικοί πόλεμοι 1912-1913. Το φωτογραφικό λεύκωμα των
Ρωμαΐδη-Ζέιτζ, Κέδρος, Αθήνα 2008

Εμπροσθοφυλακή πριν την
κατάληψη του Μπιζανίου
Α. Τόπης (επ.), Βαλκανικοί πόλεμοι
1912-1913. Το φωτογραφικό λεύκωμα των
Ρωμαΐδη-Ζέιτζ, Κέδρος, Αθήνα 2008

Είσοδος στα Ιωάννινα – Άγιος Ιωάννης της Μπονίλας
Α. Τόπης (επ.), Βαλκανικοί πόλεμοι 1912-1913. Το φωτογραφικό λεύκωμα των
Ρωμαΐδη-Ζέιτζ, Κέδρος, Αθήνα 2008

Η ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΤΩΝ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

LA REDDITION DE JANNINA

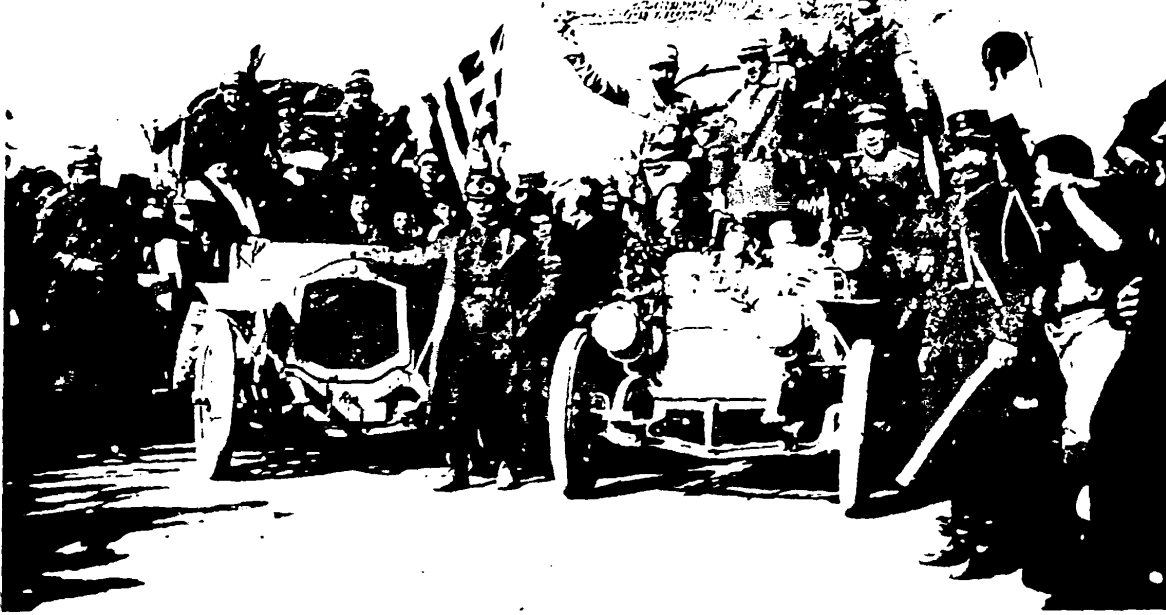
Παράδοση της Πόλης των Ιωαννίνων από τον Τούρκο Διοικητή της
στο Διάδοχο Κωνσταντίνο - Λαϊκή λιθογραφία

Οι Μουσουλμάνοι υποδεχόμενοι τὸν Διάδοχον Κωνσταντῖνον Ἰππὸς τοῦ Τερζιόου.
Les Musulmans de Janina faisant un accueil chaleureux au prince Royal Constantin dans la Mosquée

Επιστολικό δελτάριο, εκδ. Α. Πάλλης & Σια, Αθήνα 1914

Είσοδος στα Ιωάννινα

Α. Τόπης (επ.), *Βαλκανικοί πόλεμοι 1912-1913. Το φωτογραφικό λεύκωμα των Ρωμαΐδη-Ζέιτζ, Κέδρος, Αθήνα 2008*

Ἡ πλατεία καὶ τὸ Διοικητήριον ἐν ἸΩΑΝΝΙΝΟΙΣ.

La place et le palais du gouverneur à JANIN

Ταχυδρομικό δελτάριο, εκδ. Α. Πάλλης & Σία, Αθήνα 1913

